

האומנם "הגבר היחיד בממשלה"? השיח המגדרי סביב ראש הממשלה גולדה מאיר בבחירות לכנסת השביעית בידיעות אחרונות ובהארץ

גילעד גרינוולד

מבוא

גולדה מאיר (1978-1898), ראש ממשלת הרביעית של מדינת ישראל (1974-1969), תוארה לא אחת כ"ראש הממשלה האישה הראשונה במערב", וכאישה היחידה שנבחרה לתפקיד הפוליטי הביצועי הבכיר ביותר בפוליטיקה הישראלית עד ימינו. מאיר מילאה את תפקיד ראש הממשלה לאחר קריירה פוליטית ארוכת שנים בתנועה הציונית, בעיקר במשרות בעלות אופי חברתי ומדיני. היא זכתה לתשומת לב מיוחדת מהתנועה הפמיניסטית בארצות הברית ונודעה כאישה חזקה ונחושה. סיפור חייה נכתב במאמרים אקדמיים רבים ובביוגרפיות שונות, הוסרט לסדרת טלוויזיה (אישה ושמה גולדה, 1982), ואף הומחו למחזה בברודווי מאת ויליאם גיבסון (המרפסת של גולדה, 2003) (Triger, 2014, p. 129).

אחת מהנחות היסוד הרווחות בשיח ההיסטורי המחקרי היא שסוגיית מגדרה של מאיר הייתה זניחה ושולית. חוקרים שונים תיארו את הקריירה הפוליטית שלה כאשת ציבור בכלל, וכראש ממשלת ישראל בפרט, כ"יוצאת מן הכלל אשר אינה מעידה על הכלל", וכן כ"עיוורת מגדרית", כלומר בדומה לאינדירה גנדי בהודו ולבנוזי בהוטו בפקיסטן, מינויה לא עורר דיון חברתי בסוגיית האפליה והפערים בין המינים, ולא השפיע על מעמד האישה בישראל (שפירא, 2003, עמ' 60; Herzog, 1996). היו אף חוקרים שטענו כי מאיר עצמה חשה ניכור כלפי התנועה הפמיניסטית. דפנה יזרעאלי כתבה כי מאיר מילאה תפקיד משמעותי בחתירה נגד המאבק לשוויון בין המינים של תנועת הפועלות ביישוב (Izraeli, 1981). חנה הרצוג תיארה את מאיר כ"מינוי של ההנהגה הגברית של מפלגת המערך", עקב העדפתה את האינטרס של המפלגה, של ההסתדרות ושל המדינה על אינטרסים של נשים ומאבקן לשוויון הזדמנויות (הרצוג, 1999), ועקב העובדה שבחמש שנות כהונתה כראש ממשלה לא מונתה אף לא שרה אחת (Herzog, 1996). פנינה להב סיכמה כי אף על פי שמאיר קידמה זכויות חברתיות לנשים, כמו למשל מענקי לידה וחופשות לידה, היא לא דחפה לשוויון בין המינים אלא "האמינה ששוויון מגדרי יגיע עם הזמן" (Rubin, 2017).

צבי טריגר דיבר על מערכת יחסים "הססנית אך מורכבת" יותר בין מאיר לתנועה הפמיניסטית. מצד אחד הוא הסכים עם הרצוג ש"מאיר העדיפה לקשור את עצמה בעיקר בכריתות פוליטיות עם גברים, ולא עם נשים, וכשלה בניסיון לזהות את ההטיה האידאולוגית המובנית בתנועה הציונית, לפיה המאבק לזכויות נשים מחליש את הפרויקט הציוני לבניין מדינה". מצד שני סבר כי הפמיניזם היה משמעותי בהיבטים אישיים שונים בחייה של מאיר, וכי הגישה האמביוולנטית שהיא אימצה ביחס לפמיניזם ולמגדר נבעה בעיקרה מן הדרישה החברתית מנשים "להצניע את נשיותן" כדי שתוכלנה להשתלב בתפקידים ציבוריים (Triger, 2014, p. 128). טיעון זה עשוי להסביר את אמרתו הידועה של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, בהתייחסו למאיר כאל "הגבר היחיד בממשלה".

דוגמה היסטורית טובה לדבריו של טריגר היא עדותה של מאיר עצמה כי מינה "מעולם לא היווה סוגיה או מכשול" בעבודה. אמירה זו לא הייתה מדויקת, בלשון המעטה. בשנת 1955 סירבו מפלגות אגודת ישראל והפועל המזרחי לתמוך במועמדותה לתפקיד ראש עיריית תל-אביב בשל היותה אישה, והיא הפסידה את הקמפיין (גולדשטיין, 2012, עמ' 340-341). יתר על כן, להב טענה כי לאחר מלחמת יום הכיפורים התפתח שיח ציבורי שלילי ומוטה מגדרית על מאיר, שכונתה לא פעם "אישה זקנה וארורה" (Rubin, 2017). בהקשר חיובי יותר אך סטראוטיפי לא פחות, נטען גם כי תדמיתה החיובית של מאיר כראש ממשלה נבעה בחלקה מ"כולותיה לבשל מזון בסיסי ולבצע את עבודות הבית בעצמה" (גולדשטיין, 2012, עמ' 519). זאת נוסף על המטאפורה הידועה "המטבחון של גולדה". אניטה שפירא הסכימה כי יחסה של מאיר כלפי התנועה הפמיניסטית וסוגיות הקשורות במעמד האישה וזכויותיה היה מורכב: "גולדה לא הייתה פמיניסטית [...] ולא הכירה בצורך במאבק כזה, או לפחות כך טענה [...] עם זאת, אין להתעלם מן העובדה שהיא שימשה דמות סמל למיליוני נשים בעולם, ששאבו ממנה ומהצלחתה עידוד והשראה לגבי מקומן הן בחברה שלהן, ובדרך זו הקרינה מסר פמיניסטי ממדרגה ראשונה" (שפירא, 2003, עמ' 60).

"הטיה מגדרית" כלפי פוליטיקאיות המוצגות בזירה התקשורתית החל בראשית שנות התשעים ועד ימינו היא פרקטיקה מקובלת. מחקרים רבים מצאו כי הנראות התקשורתית של פוליטיקאיות פחותה מזו של עמיתיהן הגברים. כמו כן נמצא כי פוליטיקאיות מוצגות באופן כללי באמצעות מסגרות סיקור סטראוטיפיות, אשר תואמות את האופן שבו הן נתפסות בדעת הקהל. מסגור מוטא כזה עשוי להיות קריטי במיוחד במערכות בחירות וקמפיינים פוליטיים, מפני שמצביעים נוהגים להסתייג בתקשורת בעיצוב עמדותיהם הפוליטיות (לירן-אלפר, 2009; Lawrence & Melody, 2009; Kahn and Goldberg, 1991; Schneider & Bos, 2014).

מראה הפוליטיקאיות ומיניותה משמשות כמסגרת סיקור נפוצה. המסגורנוטה לייחס חשיבות לאלמנטים שונים של פרפורמטיביות מגדרית, כגון צורת הלבוש של הפוליטיקאית (אפנה, איפור ואסתטיקה), גילה, משקלה וגזעה, שלא כמו בסיקור הפוליטיקאים. לעתים מוצגות הפוליטיקאיות בתקשורת כ"אובייקט מיני", פרקטיקה שמסגרת אותן בהקשרים בלתי רלוונטיים בעליל לעבודתן הפוליטית (Gedalya, 2009; Herzog & Shamir, 2011; Heldman, 2009).

גם תפקידיה המסורתיים של האישה בזירה המשפחתית, כאם וכ"אשת איש", משמשים דוגמה למסגרת סיקור שכיחה. באופן כללי הפוליטיקאיות נתפסות כפעילות וכמזוהות עם שני תחומים: הפרטי-משפחתי והפוליטי-ציבורי. לפיכך הנטייה התקשורתית היא להרגיש את מערכות היחסים האישיים של הפוליטיקאית ואת הקומפלטנטיות שלה בספרה הפרטית, למשל עם ילדיה ובן זוגה, ובהקשר של מטלות הבית (Lachover, 2015; Trimble & Gerrits, 2013). לעתים בחירתה של הפוליטיקאית לשמש אשת ציבור ממסגרת בתקשורת כ"בגידה" בתפקידה ה"טבעי" הרגשי יותר, ופעמים רבות היא מוצגת כ"אישה גברית" (Meeks, 2012).

מאפייני דומיננטי נוסף של המסגור התקשורתית של פוליטיקאיות הוא זיהוין עם נושאים "נשיים". כאשר מצביעים מעריכים מועמדים לתפקידי הנהגה, הם נוטים לשקול את יכולותיהם לטפל בנושאים פוליטיים שונים. הפרדה בינרית בין נושאים "נשיים" לנושאים "גבריים" היא פרקטיקה חברתית מסורתית, הגורסת כי נשים עשויות לטפל טוב יותר בנושאים שמזוהים עם התפקידים הרגשיים וה"טיפוליים" אשר הוקצו להן בחברה המסורתית, כגון רווחה, חינוך, איכות סביבה, בריאות וזכויות נשים. גברים, לעומת זאת, נתפסו בחברה השבטית כמפרנסים וכמספקי הגנה וביטחון, ולכן גם כיום נושאים פוליטיים כגון כלכלה, ביטחון ומדיניות חוץ, מוגדרים חברתית כ"נושאים גבריים" (Meeks, 2013; Rudman & Kilianski, 2000).

הפוליטיקאיות מוצגות בתקשורת כחלוצות וכמי שבעצם השתייכותן ופועלן בספרה הציבורית פורצות נורמות חברתיות קשיחות. "תוויות חלוציות" הן מסגרות סיקור שמציגות אירועים או אנשים כ"היסטוריים", כ"חדשים" או כ"שונים". פוליטיקאיות ונשים מנהיגות הן בהגדרה "פורצות נורמות" במדינות רבות, עובדה שמעוררת עיתונאים לתאר אותן, לחיוב או לשלילה, כחלוצות (Meeks, 2013). המסגור התקשורתית משקף הפרדות מגדריות קשיחות גם בהיבט של "תכונות אופיי". פעמים רבות התקשורת מזהה פוליטיקאיות עם

במאמר זה אני מציע להמשיך ולבחון את השאלה ההיסטורית הנוגעת לרלוונטיות ולמידת החשיבות של מגדרה של מאיר, ולתפיסתה כראש ממשלה בחברה ובפוליטיקה בישראל, מנקודת מבט אמפירית, דהיינו באמצעות השיח העיתונאי עליה במהלך מערכת הבחירות לכנסת השביעית (1969), כשעמדה בראשות מפלגת המערך. במובן זה המחקר שואב מן "הגישה התרבותית לתקשורת" (Carey, 1989, p. 13), שהתקשורת אינה רק אמצעי להעברת מסרים, אלא גם השתקפות סמיוטית ותרבותית של תפיסות וסממנים רווחים בקרב דעת הקהל והחברה.

סקירת ספרות: המסגור התקשורתית של פוליטיקאיות תאוריית המסגור התקשורתית: הבניית המציאות או שיקוף שלה?

תאוריית המסגור התקשורתית בולטת בחקר תקשורת ההמונים של ימינו. תאוריה זו בוחנת רבדים עמוקים של עולם הדימויים התקשורתית משום שהיא מבקשת לקיים דיון מהותי באיכות חשיפתם של התרחשויות, של אירועים, של קבוצות חברתיות ואישים המיוצגים בתקשורת (Borah, 2011; Scheufele, 1999). המסגור שייך למסורת "ההשפעות החזקות של התקשורת", מפני שהוא טוען כי בידי התקשורת יש כוח לייצר סכמות פרשניות, מבוססות נרטיב, אשר מאפשרות לצרכן התקשורת לקרוא, לזהות, לתייג, לעבד את האירועים ולאחסן את המידע לזמן ממושך. המונח "מסגרת" מניח כי קיימים דפוסי חשיבה קבועים אשר מובנים ובאים לידי ביטוי במרחב התקשורת ומארגנים את הידע, את הנושאים השונים, ביחידות קוגניטיביות מסוימות. לפיכך בכוחה של התקשורת לארגן אירועים אפיונדיים ממרחב המציאות לתפיסות תמטיות קבועות בסדר היום הציבורי (Entman, 1993; Iyengar & Simon, 2004).

חוקרים המחזיקים בגישות "תרבותיות" יותר בחקר התקשורת, נוטים להציג את המסגור התקשורתית גם ככזה שיש לו משנה חשיבות בשיקוף ובאכיפה של האידאולוגיה והתרבות המשותפת, ולא רק כפרקטיקה של הבניה או של עיצוב המציאות הפוליטית-חברתית דה־פקטו. ג'יימס קארי (Carey, 1989), אשר נחשב לאחד החוקרים המזוהים עם "הגישה התרבותית לחקר התקשורת", הגדיר את התקשורת כריטואל תרבותי. הגדרה זו טוענת כי המסר התקשורתית מסייע בעיקר בארגון סדר ומשמעות חברתיים אשר קיימים ממילא, ובשמירתם. לפי גישה זו, המסגור התקשורתית נוטה לעשות שימוש בסמלים ובמשמעויות של הכלל כדי לחזק את המציאות, כפי שבני האדם מכירים אותה. ההתכנסות שנוצרת משמרת אמונות וסממנים משותפים המשקפים את התרבות ואת החברה במקום נתון.

מסגור פוליטיקאיות בתקשורת

בהנחה שהתקשורת משקפת נורמות חברתיות ועמדות מקובלות בדעת הקהל טמון גם הסבר אפשרי, לפחות ברמה מסוימת, לנטיית הפרטיקולרית להביא לידי ביטוי גם את ערכיה העיקריים של ההגמוניה הגברית בחברה (למיש, 1994; פירסט, 2017; צרפתי ולירן-אלפר, 2010).

מקרה הבוחן. הבחירות לכנסת השביעית התקיימו ב־28 באוקטובר 1969, לאחר זעזוע עמוק בצמרת מפלגת המערך וחוסר יכולתה להגיע להסכמה בשאלה מי יהיה יושב ראש המפלגה ומועמדה לראשות הממשלה לאחר פטירתו הפתאומית של ראש ממשלת מלחמת ששת הימים, לוי אשכול. ב־5 במאָרס 1969 נענתה גולדה מאיר להצעתו של פנחס ספיר לשמש מועמדת המפלגה לראשות הממשלה, כפשרה בין יגאל אלון למשה דיין, באמירתה המפורסמת: "מקבלת עלי את דין התנועה". מערכת הבחירות הוכרעה בניצחון חד משמעי של המערך בראשות מאיר, שזכתה ב־56 מנדטים ובאמון של רוב עצום של חברי הכנסת במעמד השבעת הממשלה: 84 קולות אל מול 12 בלבד (גולדשטיין, 2012).

המקורות למחקר. על מנת להבטיח בחינה מקיפה ומהימנה של הסיקור, נבחרו שני עיתונים: העיתון הפופולרי **ידיעות אחרונות** והעיתון האליטיסטי **הארץ**. **ידיעות אחרונות** נוסד ב־1939. החל בשנות השבעים ועד 2010 הוא היה העיתון בעל שיעור התפוצה הגבוה ביותר בישראל (כיום הוא השני בתפוצתו, אך יריבו העיקרי, **ישראל היום**, מחולק בחינם). **הארץ** נוסד ב־1918 ותפוצתו קטנה בהרבה, אך הוא משמש דוגמה כמעט בלעדית לעיתונות איכות בישראל. עד לשנת 2007, במשך שנים רבות, סירב העיתון לחשוף את שיעורי תפוצתו במינימים. בשנת 2016 הייתה תפוצתו 4.3 אחוזים משוק העיתונות הכתובה במהדורת סוף השבוע (פרייס, 2016; ריבק, 2010). היו כמה סיבות להחלטה להתמקד בשני העיתונים הללו. ראשית, שני העיתונים מייצגים את שני סוגי העיתונות העיקריים על פי הספרות התאורטית: עיתונות פופולרית ועיתונות אליטיסטית (ראו למשל Bloch-Elkon and Lehman-Wilzig, 2007). שנית, שני העיתונים הללו נחשבים לאמצעי תקשורת המונים מרכזיים בישראל עד ימינו אנו (**ידיעות אחרונות** בעיקר בשל שיעורי חשיפתו; **הארץ** יותר עקב השפעתו הפוליטית-חברתית). כך עשויים ממצאי המחקר להיות רלוונטיים במידת מה גם לעיתונות בישראל כיום. שלישי, אין עוררין על כך שהעיתונות הכתובה הייתה אמצעי התקשורת העיקרי בישראל של סוף שנות השישים ותחילת שנות השבעים. הטלוויזיה הייתה עדיין בחיתוליה ושיעורי החשיפה בה היו מצומצמים בהרבה.

מערך המחקר ושיטת המחקר. נערך ניתוח תוכן משולב (כמותי ואיכותני) במיקוד מגדרי, של סיקורה התקשורת של גולדה מאיר בשני העיתונים החל בתאריך ההכרזה על מערכת הבחירות, 28 ביולי 1969, ועד היום שאחרי הבחירות, 29 באוקטובר 1969. הפריטים החדשותיים נאספו באמצעות שימוש במילות חיפוש הכוללות את שמה המלא של מאיר בתקופה הנבחרת. התוצאה הסופית מנתה 188 פריטים (כולל דיווחים, כתבות עומק, ראיונות, מאמרי דעה, תמונות וקריקטורות). היו שני שלבים במחקר.

שלב א: ניתוח תוכן כמותי. בחלק זה, ניתוח התוכן מסייע לזיהוי תכונות מוגדרות מראש של מסרים, של מסגרות חשיבה ושל דפוסים חוזרים. הוא מאפשר השוואות ובדיקת התפלגויות סטטיסטיות בין חוקרים שונים על סמך בחירה בקריטריונים נתונים מראש אשר מיושמים בעקיבות (בלוך-אלקון, 2003; תמיר, 2009). כל אחד מ־188

מה שנתפס כ"תכונות אופי נשיות", כגון אמפטיה, רגישות, כנות, אלטרואיזם, תלותיות, ילדותיות ופסיביות. פוליטיקאים גברים, לעומת זאת, מזוהים עם "תכונות אופי גבריות" כגון חוסן, אסרטיביות, אגרסיביות, עצמאות וביטחון עצמי (Banwart & McKinney, 2005). לא זו בלבד שסטראוטיפים ודיכוטומיות מגדריים אלה מביאים לידי ביטוי את הלכי הרוח של התרבות הפטריארכלית, אלא שהם עשויים גם לחזק, לקבע ולהסדיר את הרעיון שנשים הן פסיביות, לא עצמאיות, לא החלטיות ולכן אינן "קשוחות" די הצורך להנהיג או לנצח קמפיין פוליטי (Lawrence & Melody, 2009).

ההקשר ההיסטורי

המחקר על ייצוגן וסיקורן של פוליטיקאיות בתקשורת החל בראשית שנות התשעים (למשל, מחקרי הייצוג של Kahn and Goldberg, 1991). בישראל החוקרת החלוצה הייתה חנה הרצוג (ראו למשל הרצוג, 1994). עם זאת אפשר למצוא הן בארצות הברית והן בישראל התייחסות מועטה יותר לסיקורן של פוליטיקאיות גם בתקופות זמן רחוקות יותר, אם כי בדרך כלל הדבר נעשה בהקשר של מחקרים השוואתיים שבחנו את סיקורן בעבר לעומת סיקורן כיום. לדוגמה, קרולין הלרמן (Heldman, 2009) מצאה כי הסיקור התקשורתי של מועמדות לתפקיד סגנית נשיא ארצות הברית בתקשורת האמריקנית (ג'רלדין פררו הדמוקרטית ב־1984 ושרה פיילין הרפובליקנית ב־2008) היה סקסיסטי ומוטה מגדרית יותר עם חלוף השנים. מגמה הפוכה התגלתה במחקר ישראלי: נאוה כהן-אביגור (2000) בחנה הבדלים היסטוריים בדרכי הסיקור של חברות כנסת בשנים 1959, 1977 ו־1996 בעיתונות הנשים בישראל. הממצא העיקרי של מחקרה הצביע על כך שבשנות החמישים מסגרו עיתוני הנשים פוליטיקאיות בצורה סטראוטיפית יותר בהשוואה לשנות התשעים, ואפשר לראות מגמה היסטורית חיובית בהקשר זה.

מעבר לתרומה האמפירית שעשויה להיות למחקר על ייצוגה התקשורתי של מאיר בהקשר המגדרי, גם ברמה התאורטית, מקרה הבוחן שלה הוא ייחודי ואולי אף יחיד בסוגו, מפני שהוא מאפשר לאתר את העונגים ההיסטוריים העמוקים (אם אמנם יש כאלה) של פרדיגמת המחקר הנוכחית בתחומים של תקשורת פוליטית ומגדר.

המחקר

שאלת המחקר הייתה: האם, כיצד ובאיזו מידה בא לידי ביטוי ייחודה של גולדה מאיר כראש ממשלה אישה בשיח העיתונאי במהלך מערכת הבחירות לכנסת השביעית (1969)?

ציפיית המחקר. לנוכח מה שאפשר לראות כמחלוקת על הדומיננטיות של נושא הפמיניזם והמגדר בקריירה הפוליטית של מאיר, וכיצד היא נתפסה ברעת הקהל, ציפיית המחקר הייתה כי אפשר יהיה למצוא היבטים מגדריים מסוימים בדרכי מסגורה וייצוגה של מאיר בעיתונות הישראלית. אולם היבטים אלה יהיו מעטים יותר מן הממצאים החד משמעיים של מחקרי תקשורת פוליטית ומגדר מראשית שנות התשעים.

המצאים

שלב א: ניתוח תוכן כמותי

הלוח שלהלן מציג דיווחים חדשותיים הכוללים מסגרות סיקור מגדריות (מספרים ואחוזים), בחלוקה על פי עיתון, וכן סיכום הנתונים לגבי שני העיתונים גם יחד.

סיקורה של גולדה מאיר בבחירות לכנסת השביעית (1969) בידיעות אחרונות ובהארץ

מסגרת סיקור מגדרית	ידיעות אחרונות	הארץ	סך הכול
א. הופעה חיצונית	4 (6.7%)	5 (3.8%)	9 (4.8%)
ב. רמיזות מיניות	2 (3.3%)	1 (0.7%)	3 (1.6%)
ג. תוויות משפחתיות	6 (10.1%)	16 (12.4%)	22 (11.7%)
ד. תכונות אופי "נשיות"	3 (5.0%)	2 (1.5%)	5 (2.6%)
ה. גבריות	0 (0%)	1 (0.7%)	1 (0.5%)
ו. נושאים "נשיים"	1 (1.6%)	2 (1.5%)	3 (1.6%)
ז. פריצת הנורמות	0 (0%)	4 (3.1%)	4 (2.1%)
ח. חוסר כשירות	1 (1.6%)	2 (1.5%)	3 (1.6%)
ט. פמיניזם ומעמד האישה	1 (1.6%)	2 (1.5%)	3 (1.6%)

בעבור "ידיעות אחרונות", $N = 59$

בעבור "הארץ", $N = 129$

סך הכול, $N = 188$

סיקורה ומסגורה התקשורתית של גולדה מאיר במערכת הבחירות לכנסת השביעית הראו מידה מסוימת של אוריינטציה מגדרית, כאשר מסגרות הסיקור הבולטות במיוחד (בסדר יורד) היו: "תוויות משפחתיות" (22 אזכורים), "הופעה חיצונית" (תשעה אזכורים), "תכונות אופי 'נשיות'" (חמישה אזכורים) והתייחסות ל"פריצת הנורמה החברתית" (ארבעה אזכורים).

ב"תוויות משפחתיות" מקורם של חלק ניכר מהדיווחים המוטים היה בדימויים ובמטאפורות קולקטיביים-לאומיים, אשר שיוו למאיר דמות של "אם האומה". לדוגמה ציטוטים מתוך הארץ: "היא מסוגלת להקרין חום והומניות כאם היהודייה האגדתית" (ר' רוטשטיין, "אמריקה מצפה לגולדה", 24 בספטמבר 1969); "הלב היהודי של ניו-יורק הולם בחוזקה בצפייה לסבתא מישאל" (ש' טבת, "ג' מאיר פתחה במסע היהודי הגדול", 30 בספטמבר 1969); "היא האימא של העם היהודי" (הנ"ל, "אימא של העם היהודי", 1 באוקטובר 1969). כמו כן בלטו תיאורים וקריקטורות אשר קישרו ושייכו את מאיר ל"ספרה הביתית", למרחב המשפחתי ולתפקידיה המסורתיים של האישה. לדוגמה, מתוך ידיעות אחרונות: "מטבח זה דומה למטבח ביתה בקיבוץ מרחביה" (ע' אלנקווה, "הילדים גדלים עם ניסיון קרבי", 3 באוגוסט 1969); ומתוך הארץ: "אומרים שהיא עושה את הדגים הממולאים הטובים ביותר בישראל" (ש' טבת, "ניכסון הבטיח עיון אוהד בבקשות ישראל ומאיר גילתה גמישות לגבי המו"מ להסדר", 28 בספטמבר 1969). ראו גם איורים 1-2.

הפריטים נותח וקודד כיחידה עצמאית ונפרדת, באמצעות "נוכחות" ($1 =$) או "היעדרות" ($0 =$) של תשע מסגרות חשיבה מגדריות אשר בחנו את הנושאים שלהלן.

א. תיאור הגוף (משקל, גיל) או הופעתה החיצונית של הפוליטיקאית (ביגוד, תספורת, איפור וכו').

ב. רמיזות מיניות.

ג. המשפחה, ובכלל זה תחום הבית (למשל, תצלום של הפוליטיקאית במטבח ביתה), התייחסות לזוגיות או לאמהות ול"מחיר המשפחתי" שבקריירה.

ד. תכונות אופי שנתפסות כ"נשיות", ובכללן רגשנות, פסיביות, תלותיות, ילדותיות, טיפשות (Silliness), קלות דעת ומניפולטיביות. ה. "אובדן הנשיות" או "גבריותה" של הפוליטיקאית עקב הבחירה בחיים הציבוריים, המתבטאים בתיאורה כ"אגרסיבית", "קשוחה", "רעה", "מכשפה", "גבר" או "Bitch".

ו. נושאים שנתפסים כ"נשיים", ובכללם בריאות, חינוך, סביבה וסיעוד, כגון שכאם נדרשת הפוליטיקאית לטפל בחינוך ילדינו, וכן ערעור על יכולתה לעסוק בנושאים שנתפסו כ"גבריים", כגון כלכלה וביטחון.

ז. פריצת הנורמות החברתיות (Novelty Labels) וערעור או אתגור הסדר החברתי הקיים בידי הפוליטיקאית. למשל, "ראשונה", "היסטורית" או "חלוצה".

ח. נחיתותה, חוסר ניסיונה, חוסר יכולת וכשירות למנהיגות פוליטית או סיכוייה הנמוכים לכאורה של הפוליטיקאית להיבחר עקב היותה אישה. לדוגמה, "חובבנית" ו"בלתי כשירה".

ט. פעילות למען נשים וזכויותיהן, עמדות ופעילות בנושאים פמיניסטיים.

בסיום הליך הקידוד הפרטני של כל דיווח סוכמו מספרי ואחוזי הדיווחים המוטים-מגדרית מכלל הדיווחים שנבחנו, כדי למצות במספר אחד את היחס הסטראוטיפי המגדרי כלפי מאיר בשני העיתונים במערכת הבחירות.

מהימנות קידוד הנתונים נבדקה באמצעות מדגם אקראי של 25 אחוז מהדיווחים ($N = 47$) בידי שני מקודדים. על סמך המבחן הסטטיסטי של Scott's π ("הפאי של סקוט"), מהימנות הקידוד נעה בין $\pi = .91$ במסגרת הסיקור של פריצת הנורמה החברתית, ובין $\pi = .74$ במסגרת הסיקור של תכונות אופי "נשיות". בכל מסגרות הסיקור המהימנות הייתה די גבוהה.

שלב ב: ניתוח תוכן איכותני. בשיטה זו המהלך הוא הפוך. המטרה היא קריאה ביקורתית של הטקסטים העיתונאיים כדי לחלץ מתוכם תבניות חשיבה מגדריות, דפוסים וקטגוריות אחרים, נוסף על אלה שנבדקים בניית תוכן הכמותי. מסגרות הסיקור הנוספות עשויות להיות שונות בתכלית מתשע מסגרות הסיקור שנבדקו בשלב הראשון או לחלופין פיתוחים/הרחבות שלהן. חלק זה של המחקר, להבדיל מחלקו הראשון, מלווה בפרשנות נורמטיבית מנקודת מבט אישית המציגה ומעידה על משמעותם העמוקה והסימבולית של הטקסטים, מעבר לפשט המובא בהם (Ponterotto, 2006).

איור 2: מאיר "מבשלת" בסיר ברמות הנשיא "העבודה" (הארץ, 30.7.1969) ניקסון (הארץ, 24.9.1969)

איור 1: מאיר "תופרת" את הקרעים במפלגת "העבודה" (הארץ, 30.7.1969)

איור 4: הישגי ביקורה של מאיר בארצות הברית, אותם היא מגישה כילדה שקיבלה תעודת גמר בבית הספר (הארץ, 6.10.1969)

איור 3: הגירעון בתקציב כרוכסן בשמלתה של ראש הממשלה שמבקשת מן הנשיא ניקסון (נוסף על הסיוע הביטחוני), "לסגור" אותו, בעודה יורה ברובה (הארץ, 16.9.1969)

בסיקור "תכונות אופי נשיות" הודגמו שתי נטיות עיקריות. התייחסות לאופייה ה"אנושי" או ה"אמוציונלי" של מאיר, ולחום שהיא מרעיפה על האנשים שהיא פוגשת. הארץ: "היא מאוד הומאנית" (ד' מרגלית, "גולדה כמנכ"ל הממשלה", 22 בספטמבר 1969); "היא מקרינה אנושיות וחום" (ר' רוטשטיין, "אמריקה מצפה לגולדה", 24 בספטמבר 1969). אולי בניגוד לתיאורה כ"אם האומה" היה גם מסגור שלה כ"ילדה" או נטייה חוזרת להתייחס לתקופת ילדותה ונעוריה. למשל, בהקשר של ביקורה בעיר מילווקי שבה גדלה והתחנכה, היא זכתה לכינוי המתיילד, "גולדה הקטנה" בידיעות אחרונות (גולדה הקטנה, אילן נחשון, 24 בספטמבר 1969), כאשר בצדה ילדה קטנה

בהקשר של "הופעה חיצונית", בלטו במיוחד תיאורים חוזרים של לבושה של מאיר לקראת פגישותיה בבית הלבן עם הנשיא ניקסון בביקורה בארצות הברית ערב הבחירות. לדוגמה, ידיעות אחרונות: "היא לבשה חליפה אפורה עם שוליים שחורים, ונעלה נעליים שחורות" (ג' יעקבסון, "ברוכה הבאה, גולדה מזהב!" - קראו אמש רכבות בפילדלפיה", 25 בספטמבר 1969); "להופעתה [החיצונית] חלק גדול בהצלחת הביקור" (ה' רוזנבלום, "עם שובה", 6 באוקטובר 1969); הארץ: "על אף העובדה ששמה של ראש הממשלה הוא 'גולדה', אין היא עונדת תכשיט זהב, והיא אינה מתקשטת בחפצים נוצצים" (מאמר מערכת, "על מועמדים וקישוט", 5 באוגוסט 1969). ראו גם איור 3.

אל המודל המנהיגותי שלה, כפי שתיאר העיתונאי. שוב, השימוש במילה "אם" אינו הכרחי כדי שהקוראים יזהו את ההקשר הרחב, ואת הסמל המרכזי שבלבו של הטקסט. מאיר היא, מצד אחד, אנושית מאוד ויש בה חמלה טבעית. היא מבקשת מן האורחים שלה לספר לה מה מכביד עליהם, בדומה לאם ששמה את צורכי ילדיה לפני צרכיה שלה. היא גם מתקשה לישון בלילות בגלל הדאגה לחיילים, פרקטיקה שהיא דימוי תרבותי ישראלי של אם שדואגת לכנה הלוחם בצה"ל. מאיר מרגישה צורך פנימי להכיר תודה לכל חייל וחייל, משל הייתה אם המוודאת שאף לא אחד מילדיה מרגיש תחושות קיפוח. מנגד, כמו המודל האמהי ה"רצוי", מאיר יוצקת אל מנהיגותה גם קשיחות ואסרטיביות, כאשר אלה נדרשות, וכאקט כמעט מחנך מפגינה את חוסר שביעות רצונה וקוצר רוחה בפני מי ש"מרגיז אותה".

אלמנט זה, של "דואליות אימהית" בצירוף שבין חמלה לבין קשיחות, מקבל חיזוק גם בציטוט הבא: "תכונה זו של הצגת בעיותיה של ישראל בבהירות זוכה להערכה גדולה של האמריקאי הממוצע. הוא יודע שהגב' מאיר מיטיבה ביצירת מגע אישי בשיחותיה, אינה סובלת 'דברים חסרי טעם', אבל כשנדרש, היא מסוגלת להקרין חמימות והומאניות - כ'אם היהודייה האגדתית'" (ר' רוטשטיין, "אמריקה מחכה לגולדה", הארץ, 24 בספטמבר 1969).

בדומה לדימוי האם הישראלית שאינה ישנה בלילות בשל דאגתה המתמדת לכנה החייל, גם כאן הזיהוי של מאיר עם הדמות של "האם היהודייה האגדתית" מהדהד מודל תרבותי-מקומי, הפעם יהודי ואולי מעט פחות ישראלי, של ה"ידישע מאמע", דימוי אשר פורט על הסטראוטיפים האופייניים של "האם היהודייה", המעורבת ושלטת באופן אבסולוטי בחיי ילדיה, תוך הפגנה מתמדת של "חמימות והומניות", ולצד אלה גם חוסר סבלנות וקשיחות, כאקט מחנך. גם בציטוט זה אפשר לראות בבירור כי תכונה זו של מאיר אינה מיוחסת לרובד האישי של חיי המשפחה שלה עצמה, אלא היא כאילו טבועה בדרכי התנהגותה ובגינונים שלה באופן כמעט טבעי כאישה-מנהיגה. **ידיעות אחרונות** תיאר והדגיש כמה פעמים מחווה אמהית או "סכתאית" של מאיר, אשר נהגה לנשק ילדים המגישים לה מתנות. למשל, ב-25 בספטמבר 1969 בכתבה שכותרתה "נשיקה מגולדה" מאת ג' יעקבסון, ובכתבה נוספת מאת הנ"ל, "ניו-יורק פורשת שטיח אדום לגולדה", שהתפרסמה ב-29 בספטמבר 1969: "שתי ילדות יהודיות, אייבי אלנוף ושרה קליין, הגישו במתנה לגב' מאיר תרגום אנגלי של התורה. והיא נישקה אותן בחום". "מלבד יהודי ושינגטון, באו גם אלף יהודים מבולטימור באופן מיוחד כדי לברך את גולדה מאיר. סטודנט צעיר פנה אליה בעברית בעוד היא מנשקת ילד וילדה שהגישו לה שושנים אדומות".

מחווה זו של נשיקה כהכרת תודה על קבלת מתנה מילד, מתכתבת באופן מובהק עם דימוי הריטואל הידוע של "יום האם", שבו נהגו הילדים להכיר תודה לאמם, אשר דואגת להם ולרווחתם במשך כל ימות השנה, על ידי מתן מתנות. בדומה לשני הציטוטים מן הכתבות של דן מרגלית ורפאל רוטשטיין, גם בתיאורים אלה אפשר לראות בבירור כי ישנה אדפטציה מעניינת של סממן תרבותי שבטי משפחתי מוכר ומזוהה היטב, במרחב הלאומי המנהיגותי של מאיר.

העונה אף היא לשם "גולדה"; בהארץ נכתב עליה: "היא נערה ממילוווקי עם חלום, שהפכה למנהיגה" (ש' טבת, "חלום הנערה ממילוווקי", 24 בספטמבר 1969). ראו גם איור 4.

ארבעה אזכורים בהארץ כללו גם התייחסות לייחודה או לשונותה של מאיר כראש ממשלה אישה, בהיבט של "פריצת הנורמה החברתית". לדוגמה: "היא זכתה לקבלת פנים שונה [בבית הלבן] - בשל היותה אישה" (ש' טבת, "קבלת פנים לג' מאיר - שיגרתית אך שונה בשל היותה אישה", 27 בספטמבר 1969); "היא ראש ממשלה אישה בממשלה של גברים" (א' קיסרי, "בחזרה למילוווקי", 18 באוקטובר 1969). אם כן, סיקורה התקשורת של מאיר במערכת הבחירות לכנסת השביעית לא היה "עיוור מגדרית", אלא נתן את הדעת בעקיבות לעובדת היותה ראש ממשלה אישה. בסך הכול, מתוך 188 דיווחים שקודרו ונותחו, 53 כללו לפחות מסגרת סיקור מגדרית אחת, כלומר 28.1 אחוז מן הדיווחים היו מוטים, לחיוב או לשלילה, מבחינה מגדרית. כפי ששוער בציפיית המחקר, אף שאפשר לראות דומיננטיות מסוימת של היבטים מגדריים אלה בסיקורה של מאיר, רוב משמעותי, 135 מן הדיווחים, היו ענייניים ומאוזנים מבחינה מגדרית.

שלב ב: ניתוח תוכן איכותני

מלבד תשע מסגרות הסיקור שהוגדרו מראש לצורך ניתוח התוכן הכמותי, נמצאו בניתוח האיכותני שלושה דפוסים מגדריים עיקריים נוספים.

יציקת האמהות אל תוך המודל המנהיגותי

בשונה מסיקור "תוויות משפחתיות" בניתוח התוכן הכמותי, נמצא כי בתבנית חשיבה זו אין מדובר ביחס לאמהות כאל אלמנט פרסונלי בחייה של מאיר, ואף לא בחיבור של אמהותה או של תפקידיה המשפחתיים כאישה להקשר הפוליטי. כאן דובר ביציקתן של תכונות ודפוסי התנהגות שנחשבו אמהיים אל המרחב הלאומי והחברתי ואל המודל המנהיגותי שאותו הציעה מאיר לבוחרים. במובן זה, הממד הסימבולי של הטקסט אינו מחייב לעשות שימוש במילים ובביטויים קונקרטיים שהוגדרו בשיטת המחקר הכמותית כ"תוויות משפחתיות", כגון "אם" או "סכתא". משמעותם העמוקה והסמלית של התיאורים מצביעה על דמותה ה"אמהית" של מאיר ועל היתרון הפוליטי של פרקטיקה זו, גם בלי לנקוט לשון חד משמעית. לדוגמה הכתבה הבאה:

כאשר מוזמנת אליה קבוצת אורחים רגילה - לא עסקנים ולא אינטרסנטים - היא מבקשת מהם לספר לה מה מכביד עליהם. ייתכן שהם מתאכזבים כי (הם) רוצים לשמוע מה בפייה, אך לה עצמה חשוב לדעת מה בפייה. גולדה בלתי אמצעית בדבריה ובשמיעתה, היא אינה מתנשקת דרך מטפחת. היא שומרת על אנושיותה ואפילו כשמרגיזים אותה, היא אינה מסתירה שהיא מתקשחת. אומרים עליה שלא רק שאינה ישנה ומקבלת דיווחים מדי עשר דקות כאשר מתקיימת פעילות מבצעית, אלא שהדחף האנושי שלה הוא לצאת בתום הפעולה, וללחוץ יד של כל חייל וחייל (ר' מרגלית, "גולדה כמנכ"ל הממשלה", הארץ, 22 בספטמבר 1969).

בציטוט זה מגלה מאיר ביחסה אל קבוצות המבקרים, כמו גם אל החיילים שהיא שולחת אל הקרב, תכונות אמהיות שאותן היא יוצקת

איור 6: מילוי הבטחות בחירות כמילוי של דגי 'געפילטע פיש' (הארץ, 10.10.1969)

איור 5: מאיר מפגינה מודל אמהי קשוח כ"אמו" של שמעון פרס, ומפצירה בו לגרש מפתח הבית את דוד בן-גוריון, מנהיג רשימת ממשיכי רפ"י בבחירות לכנסת השביעית (הארץ, 13.8.1969)

אפיון חיובי ו"מרוכך", ורמזו על יתרונותיה בהשוואה למנהיגים הגברים (מפני ש"נשים הן בית-הספר הטוב ביותר שישנו"). מעבר לרגש על ההיבט המגדרי אמירתו של ניקסון למעשה מבקרת בעקיפין את התפיסה הפטריארכלית-דתית, לפיה "אין להרבות בדברים עם נשים משום שהן קלות דעת" (ומוכר במיוחד, השימוש הנפוץ במילת התואר Silly באנגלית לתיאור נשים).³ כלומר, הדובר עושה שימוש באלמנט סטראוטיפי המתכתב עם מה שמסווג תרבותית בחברות רבות כ"תכונות נשיות", דווקא כדי להפריך תפיסה זו באמצעות ההומור. זאת ועוד, דברי מאיר הם אמירה הומוריסטית על הדיכוי והמגדרית בנושאים של אפנה והופעה חיצונית, לפיה נשים מנהיגות אינן לובשות חליפות עם עניבות כפי שנוהגים המנהיגים הגברים. הם מעלים את נושא המגדר בשיח הציבורי והתקשורתי סביב מאיר ומנהיגותה, ואת העובדה שהיא "שונה" מן הפוליטיקאי הממוצע "המעונב". גם פה אפשר להבחין בפרקטיקה דומה, אשר מציעה התייחסות למראה החיצוני של הפוליטיקאית, כדי להציג יחס אוהד, קליל ומרוכך בסוגיה זו, שבעקיפין מוציא את העוקץ מן הדעה הקדומה באמצעות ההומור. במילים אחרות, שני הציטוטים הללו מאופיינים בשימוש בתרבות ההגמונית הגברית, בהלכי רוחה ובכליה כדי להצביע על היתרון והייחוד של מאיר כאישה מנהיגה בזירה גברית.

איור 6 מרמז שוב על שימוש חוזר בהיבטים "נשיים" בעלי הקשר אירוני והומוריסטי, כדי לתאר נדבכים פוליטיים ולאומויים כבדי משקל במנהיגותה של מאיר (בהקשר זה, בשאלה אם היא תמלא את הבטחות הבחירות שלה).

הנשיות כיתרון: מדיניות החוץ וכשירות מנהיגותית
 הרפוס החוזר כלל התייחסות ישירה או עקיפה לנשיותה של מאיר בהקשר חיובי, כנדרך המחזק לכאורה את כשירותה המנהיגותית

הומור ומגדר

תבנית חשיבה נוספת באה לידי ביטוי באנקדוטות הומוריסטיות אשר עסקו בסוגיית המגדר באופן מרוכך יותר. דפוס זה התאפיין בפרשנות אירונית של הקונטקסט המגדרי, וביקש מצד אחד לעמוד על ייחודה של מאיר כראש ממשלה אישה, ומצד שני להפריך במרומו סטראוטיפים מגדריים. לדוגמה, מתוך הארץ, ב-27 בספטמבר 1969 (ש' טבת, "קבלת פנים לג. מאיר – שיגרתית אך שונה בשל היותה אישה") וב-11 באוקטובר 1969 (ראיתי שמעתי, מאמר מערכת) (בהתאמה).

מר ניקסון אמר בסוף דבריו, כי הוא שמח לקבל את הגב' מאיר שחייתה באמריקה, גם מפני שהיא אישה, וציטט את וינסטון צ'רצ'יל שאמר: "טוב להרבות דברים עם נשים, כי הן בית הספר הטוב ביותר שישנו".

[מאיר סיפרה:] ראש עיריית פילדלפיה העניק לי שי - שתי עניבות. הוא אמר כי אחת מיועדת לבני. לגבי השנייה אמר: "זאת מיועדת לגבר, שיהיה פעם ראש ממשלת ישראל" [...] אמרתי לו שאשמור את העניבה הזו עוד הרבה זמן.

נוסף על איוורים 1-5 (ובהמשך, גם איור 6), אשר קישרו באופן אירוני והומוריסטי אלמנטים "נשיים" יחד עם מנהיגותה הלאומית של מאיר, ועם היבטים פוליטיים ובינ-לאומיים כבדי משקל של מדיניותה (למשל, מאיר "תופרת את הקרעים" במפלגת העבודה, ומבקשת מנשיא ארצות הברית "לסגור את הגרעון" בדמות רוכסן בשמלתה), גם ציטוטים אלה מעידים שסוגיית המגדר הונכחה בידי מאיר עצמה, הקולגות שלה וסביבתה הפוליטית, אך בגישה הומוריסטית ומרוככת. בציטוט הראשון רמז הנשיא ניקסון לכך כי פגישתו עם מנהיגה הוא מעמד יוצא דופן. אלמנט זה מתחבר גם לקטגוריה של "פריצת הנורמה החברתית" בשיטת המחקר הכמותית ("שמח לקבל את הגב' מאיר [...] גם מפני שהיא אישה"). במעמד זה בחר ניקסון לומר דברים בעלי ניחוח הומוריסטי, אשר ייחסו לפגישתו עם מאיר

לנשים, הצביעה על הפערים ביחס לנשים בין ישראל למצרים ושאר מדינות ערב, ורתמה פערים אלה לתיאור המתיחות בין המדינות ("זה אחד הדברים שצריכים להתגשם במדינות השכנות, כדי שהשלום יהיה אפשרי"; "ייתכן כי היה מקדיש פחות זמן לשאיפות [...] להשליך את היהודים"), ולדימויה של ישראל בעולם ("כל זמן שנשים תמצאנה זמן ללמוד קרוא וכתוב, נהיה די חזקים כדי לשאת בעול"). היחס המרומז למגדרה של מאיר ולייחודה בהקשר זה נקשר לתרומה לאינטרסים הלאומיים של ישראל ולדרך שהיא נתפסה בעולם.

לסיכום, סיקורה של מאיר במהלך מערכת הבחירות לכנסת השביעית היה בהחלט מוטעה מבחינה מגדרית. עם זאת, עיקרה של ההטיה המגדרית היה בעל הקשר חיובי (דמות האם, הומור ואירוניה מגדריים, יתרון ה"נשיות" לצורך מנהיגות), וייתכן שבמידה רבה ואולי באופן פרדוקסלי תרם לתדמיתה הפוליטית של מאיר.

דיון ומסקנות

מחקר זה מצטרף לשורת מחקרים (למשל, Izraeli, 1981; Trigger, 2014) אשר בחנו את תפיסתה הפוליטית החברתית של גולדה מאיר ואת תפקודה מנקודת מבט מגדרית. החידוש המתודולוגי במאמר הוא גישתו האמפירית. דהיינו שנוסף על התיעוד ההיסטורי-ארכיוני יש משמעות גם לניתוח טקסטים עיתונאיים כשמאיר עמדה בלבה של האג'נדה התקשורתית כמועמדת לתפקיד ראש ממשלת ישראל. במובן זה המחקר קיבל את הרעיון התאורטי והמתודולוגי, שהתקשורת משקפת עמדות, תהליכים וסממנים תרבותיים רווחים בדעת הקהל (Carey, 1989).

מבחינה אמפירית הוכחה הגישה ההיסטורית-מחקרית המורכבת בשאלת יחסיה של מאיר עם הנושא הפמיניסטי-מגדרי בממצאי המחקר הנוכחי. מצד אחד הממצאים מצביעים על כך שמרבית הידיעות (כ-72 אחוז) אשר נאספו ונותחו במחקר היו מאוזנות (ואף "עיוורות") מבחינה מגדרית, ולא נתנו את הדעת או הביאו לידי ביטוי, לחיוב או לשלילה, את ייחודה כראשת ממשלה. מבחינה זו המחקר חזק את הטענה שמינויה וכהונתה של מאיר לא הביאו לדיון חברתי נרחב בסוגיות מגדריות ככלל, ודאי לא בנושא מעמד האישה וזכויותיה (שפירא, 2003, עמ' 60). לשם השוואה, מחקרים על מסגור פוליטיקאיות בכירות בתקשורת הישראלית כיום מצביעים על ממצאים חד משמעיים בזיהוין עם ההקשר המגדרי. נמצא כי בניגוד לממצאי המחקר הנוכחי, השתתפותן של פוליטיקאיות אלה בפוליטיקה מעוררת ומעוררת שיח חברתי ועיתונאי בנושאי פמיניזם ומעמד האישה (Gedalya, Herzog and Shamir, 2011; Greenwald, 2017 and Lehman-Wilzig).

עם זאת, אי אפשר להתעלם מן העובדה שאחוז לא מבוטל מן הידיעות זיהה ומסגר את מאיר עם הסוגיה המגדרית, לרוב באופן מרומז ועקיף, אך לעתים גם בצורה ישירה וחד משמעית. דוגמה טובה היא ריבוי הקריקטורות, אשר שייכו את מאיר לספירה הביתית המשפחתית (Lachover, 2015), והציגו אותה באופן עקיב כמבצעת את עבודות הבית (מבשלת או תופרת). מעניין לציין כי דימויים אלו בהחלט מתיישבים עם תיאורו של גולדשטיין (2012, עמ' 519), לפיו

ומייחד אותה מן המנהיגים הגברים, בעיקר בהקשר של מדיניות החוץ של ישראל. בשונה ממסגרת הסיקור של "פריצת הנורמה החברתית" שבשיטה הכמותית, כאן הדגש העיקרי לא הודגם בראשונות או בחלוציות של שילוב הנשים בפוליטיקה הבכירה, אלא בכישורים המנהיגותיים וביתרונות הברורים שיש לפוליטיקאית כאישה, אף בהקשרים הנתפסים היסטורית ותרבותית כגבריים, כמו למשל קשריה של ישראל עם ארצות הברית והסיוע הביטחוני.

להלן כמה דוגמאות. הציטוט מהארץ שמאיר זכתה ל"קבלת פנים שונה - בשל היותה אישה" בעת ביקורה בארצות הברית, מתאר בפרוטרוט את הליווי האישי למאיר של נשיא ארצות הברית ורעייתו, את זר הפרחים שהוגש לה, ואת קבוצת הילדים שקיבלו את פניה בבית הלבן (27 בספטמבר 1969). מתיאור זה אפשר להסיק שמגדרה של מאיר אפשר לה לכונן דיפלומטיה איתנה וייחודית ("שונה - בשל היותה אישה"), וכתוצאה מכך, לצבור אהדה ויקרה בין לאומיות.

בידיעות אחרונות תוארו בהרחבה ובאהדה ההישגים הביטחוניים והמדיניים של ביקורה של מאיר בארצות הברית. בסוף הסקירה נקשרה הופעתה החיצונית עם הישגים אלה (6 באוקטובר 1969). למרות המסגור הסטראוטיפי של אמירה זו וההטיה הקשורה בפרפורמטיביות המגדרית של מאיר, בולט כאן דפוס דומה ומעניין (ואולי אף מפתיע, בשל זיהויו התדיר של תחום מדיניות החוץ דווקא עם גבריות), של קישור כשירותה המנהיגותית של מאיר בקבלת החלטות, בהשגת יעדים ובמימוש האינטרסים הלאומיים של ישראל לנשיותה (במקרה זה, הופעתה החיצונית).

גם הציטוטים הרבים המתארים את החום שהרעיפה מאיר על בני הקהילה היהודית בארצות הברית (למשל, **ידיעות אחרונות**, 25 ו-29 בספטמבר 1969), זיהו את הקשרים הבינ-אישיים והבלתי אמצעיים שהצליחה מאיר להקים כאישה וכדמות אס, בהידוק היחסים הדיפלומטיים שבין שתי המדינות. הם רמזו שוב, הפעם בהקשר של הקהילה היהודית, שמגדרה היה בעל יתרון לניהול מדיניות החוץ. לבסוף, גישתה של מאיר עצמה למעמד האישה וזכויותיה השליכה על יחסי ישראל והעולם הערבי, ועל הפערים הבינ-תרבותיים לכאורה בין שני הצדדים בנוגע לכך. למשל, במאמר מערכת בהארץ, נכלל תיאור ביקורה של מאיר בקורס ללימוד שפה לנשים שאינן יודעות קרוא וכתוב, וציטוט דבריה (מאמר מערכת, "גולדה מאיר הייתה אתמול אורחת כבוד של עיריית תל אביב", 30 ביולי 1969): "זה אחד הדברים [השכלת נשים] שצריכים להתגשם במדינות השכנות, כדי שהשלום יהיה אפשרי [...] כל זמן שהנשים תמצאנה זמן ללמוד קרוא וכתוב, נהיה די חזקים כדי לשאת בעול". ואילו **בידיעות אחרונות** (צ' רימון, "אני מאמינה שהם המצרי יפיל את נאצר", 31 ביולי 1969) אתגרה מאיר את יחסה של מצרים לנשים באומרה: "אילו נאצר היה מתעניין אם הנשים בארצו יודעות קרוא וכתוב, ייתכן כי היה מקדיש פחות זמן לשאיפות הגדולות שלו, להשליך את היהודים לים".

בשני תיאורים אלה הצליחה מאיר לייצר תדמית חיובית, אותנטית וברמת אמינות גבוהה ליחסה של ישראל לנשים, לזכויותיהן ולמעמדן בהשוואה לנהוג בעולם הערבי, גם ואולי בעיקר בשל היותה אישה. היא עשתה זאת כפעילה ומתעניינת בנושא זה, כמו בביקור בקורס

תיאורים חד משמעיים של תפקידה החברתי או ההיסטורי כמנהיגה בזירה הפוליטית הגברית, ובאופן כללי השיח התקשורתי כלפיה לא היה טעון בתודעה מגדרית ישירה ועמוקה. אפשר לקשר ולשייך גם ממצא זה לתקופה ההיסטורית שבה פעלה מאיר, ולאופייה השמרני יחסית של החברה הישראלית בשנים אלה.⁴

רביעית, כפי שנטען בפרק הממצאים, רוב הביטויים המגדריים בסיקורה של מאיר, בעיקר בנייתו התוכן האיכותני, אך לא רק בו, היו בעלי אופי חיובי, ואולי באופן פרדוקסלי סייעו לקמפיין הבחירות ולתדמיתה הציבורית. ממצא זה משמש אינדיקציה נוספת לאופיין של הזירה הפוליטית ושל מפת התקשורת בישראל בתקופה שבה עסקינן. לפחות עד שנת 1973 הייתה העיתונות הישראלית מגויסת (למעט העולם הזה ובמידת מה חרות). לפחות חלקית זה יכול להסביר את הסיקור החיובי של מאיר כ"אם האומה" וכמי שיש לה יתרון מנהיגותי אינהרנטי כאישה. עם זאת, לעתים קרובות הטיה מגדרית (לעומת הטיה פוליטית) נוטה דווקא להיות יותר אינסטינקטיבית ובלתי מודעת (Meeks, 2012), ולכן יש משמעות עמוקה לעובדה שהעיתונים בחרו לפאר את שמה ואת פועלה של מאיר דווקא בקונטקסט המגדרי.

נוסף על ארבעת ההיבטים שנותחו עד כה בפרק זה, ראוי לקיים דיון קצר ונפרד גם בתרומה הייחודית של שלוש מסגרות הסיקור הנוספות אשר נמצאו בנייתו התוכן האיכותני. מסגרות סיקור אלה מרמזות כי מאיר נתפסה, לעתים בעקיפין, כמי שעשויה לשנות באופן מהותי ועמוק את הפרשנות המקובלת של המונח "פוליטיקה" כפרקטיקה גברית. התמה הפוליטית והמחקרית אשר תוארה שנים רבות לאחר כהונתה של מאיר כ"פוליטיקה של נשים", מניחה כי הפוליטיקאיות נתפסות כמי שבאו לשנות את כללי המשחק הפוליטיים מן היסוד. כלומר, הדגש הוא לא רק על הייצוג הכמותי המספרי של נשים בספרה הציבורית, אלא על שינוי נרחב יותר בנורמות ובקודים הפוליטיים עצמם. "פוליטיקה של נשים" היא פוליטיקה "אחרת", המתאפיינת בערכים אוניברסליים, כגון ניקיון כפיים, אמינות, ביעור שחיתות, יכולות מפותחות בניהול משא ומתן וקבלת החלטות בצורה שיתופית ולא אינדיווידואלית. חשיבה זו מאתגרת את הסדר החברתי הקיים, ובה דווקא תכונות נשיות מתאימות יותר לניהול הציבוריות והפוליטיקה (הרצוג, 1999; Gedalya, Herzog and Shamir, 2011). היבט זה מתבטא במקרה הבוחן שלפנינו בעיקר בעובדה שתיאורה של מאיר כאם האומה, ויתרונותיה הפוליטיים והביניים-לאומיים כאישה-מנהיגה, מרמזים למעשה כי תכונות נשיות (הומניות, רגישות, דאגה לחלש) עשויות להביא דפוסי מנהיגות, תהליכי קבלת החלטות והתנהלות פוליטית-ציבורית מזן אחר. זו פוליטיקה אשר אינה מוותרת על כשירות מנהיגותית והשגת יעדים, כגון גיוס הממשל האמריקני והקהילה היהודית לטובת האינטרסים הלאומיים של ישראל, אלא שאין היא עושה זאת באמצעים ובכלים של הפוליטיקה ההגמונית, הגברית המסורתית (אגרסיביות, ביטחון עצמי מופרז וכו'), אלא בספקטרום של "פוליטיקה אחרת" בעלת סממנים "נשיים" מובהקים (לדוגמה, הפגנת החיבה והנשיקות כלפי ילדי הקהילה היהודית).

המסקנה המרכזית במאמר היא שלצד חיזוק התובנה האמפירית שהיה היבט "עיוור" מבחינה מגדרית בכהונתה של מאיר כראש

תדמיתה החיובית של מאיר כראש ממשלה נבעה גם מן העובדה שהיא כישלה אוכל בסיסי ופשוט, וביצעה את עבודות הבית בעצמה. זאת, כמובן, בנוסף לדימוי ההיסטורי הידוע של "המטבחון של גולדה". מבחינה תאורטית מורים ממצאי מחקר זה על כך שמקרה הבוחן של מאיר מאפשר בחינה ייחודית של השורשים והעוגנים ההיסטוריים של פרדיגמת המחקר העיקרית בתחומי התקשורת הפוליטית ומגדר (Kahn & Goldberg, 1991). מרתק במיוחד הוא הגילוי שרוב מסגרות הסיקור הבולטות בספרות התאורטית על מסגורן ודרכי הצגתן של פוליטיקאיות בתקשורת היו קיימות גם בתקופת כהונתה של מאיר כראש ממשלה, וכללו התאמה ופרשנות הקשורות לרוח הזמן ולאופיין של החברה והתקשורת בישראל של סוף שנות השישים.

ראשית, מסגורה של מאיר כ"אם האומה", והדפוס העיתונאי החוזר שכראש ממשלה אישה היא יוצאת תכונות אמהיות אל מנהיגותה הלאומית (מבקשת לדרוש בשלומם של אורחיה; אינה ישנה בלילות בשל דאגתה לחיילים; קצרת רוח כלפי מי שראוי לכך). מצד אחד זהו ביטוי ברור לנטייה התקשורתית לזהות פוליטיקאיות בהקשר ל"תוויות משפחתיות" (Trimble and Gerrits, 2013). מצד שני אין ספק כי בד בבד המסגור והדפוס החוזר מבטאים את אופייה הקולקטיבי הקהילתי של החברה והפוליטיקה בישראל של שנות השישים והשבעים, לעומת השיח הפרסונאלי האינדיווידואלי הבולט יותר כיום (Rahat & Sheaffer, 2007). כלומר, איננו נתקלים הרבה בתיאורים ובדימויים הקשורים בתפקודה המשפחתי של מאיר, אלא המונחים המשפחתיים משמשים לתאר את פועלה ומנהיגותה בהקשר הציבורי.

שנית, רוב הקריקטורות שמתארות את מאיר עוסקות בעבודות הבית, אינן מסתפקות במסר פשטני המשייך אותה, כפוליטיקאית אישה, אל הספרה הביתית. בהתאם לאופי הקולקטיבי של הפוליטיקה והחברה בישראל באותה עת הן למעשה עושות שימוש מתוחכם יותר במגדרה של מאיר, כדי להעביר מסר ברמה הלאומית. למשל, האיור המתאר את מאיר "תופרת את הקרעים" במפלגת העבודה, מעיד על משימתה המפלגתית להביא לידי פתרון את משבר המנהיגות שאירע לאחר פטירתו של אשכול. האיור שבו נראית מאיר מבשלת בסיר בדמות הנשיא ניקסון מרמז כי היא "בוחשת" בראשו של נשיא ארצות הברית כדי לגייסו לטובת האינטרסים הלאומיים של מדינתה. האיור שבו מימוש הבטחות הבחירות מדומה למילוי לתבשיל דגים שהיא מכינה משמש אמירה ציורית על הטענה הפוליטית הידועה שמימוש הבטחות אלה חשוב מן ההצהרה עליהן. המשותף לכלל הקריקטורות הללו הוא שהן, כאמור, עושות שימוש בהיבט המגדרי כדי להעביר מסר קולקטיבי-לאומי במהותו: כמובן המפלגתי הרחב, כמובן הבין-לאומי הרחב או כמובן הפוליטי הרחב.

שלישית, ממצא מעניין נוסף נעוץ בעובדה כי מחקרים שבחנו מסגור של פוליטיקאיות בשנים האחרונות, גילו בדרך כלל כי לצד מסגרות החשיבה השמרניות, היו גם דפוסי סיקור פמיניסטיים אלטרנטיביים בעקבות חדירת מושגים ורעיונות שוויוניים לגבי נשים (Gedalya, Herzog and Shamir, 2011). במקרה של מאיר, מלבד כמה רמזות עקיפות בהקשר זה (למשל, השימוש בהומור כדי להרחיק סטראוטיפים מגדריים, ועמדתה בנושא מעמד האישה בעולם הערבי), לא נמצאו

- Banwart, M.C. & M.S. McKinney (2005). "A Gendered Influence in Campaign Debates? Analysis of Mixed-gender United States Senate and Gubernatorial Debates", *Communication Studies*, 56, pp. 73-353.
- Bloch-Elkon, Y. & S. Lehman-Wilzig (2007). "Media Functioning during a Violent International Crisis: Differences between Elite and Popular Press Coverage of American Policy in Bosnia (1992-1995)", in: H. Nosseck et al. (eds.), *Media and Political Violence* (pp. 119-142). New Jersey: Hampton.
- Borah, P. (2011). "Conceptual Issues in Framing Theory: A Systematic Examination of the Decade's Literature", *Journal of communication*, 61, pp. 246-263.
- Carey, J. (1989). "A Cultural Approach to Communications", in: idem, *Communication as Culture: Essay on Media and Society* (pp. 13-36). London: Routledge.
- Entman, R. (2004). *Projection of Power: Framing News, Public Opinion and US Foreign Policy* (pp. 1-28). Chicago: The University of Chicago Press.
- Gedalya, E., H. Herzog, & M. Shamir (2011). "Tzip(p)ing through the Elections: Gender in the 2009 Elections", in: A. Arian & M. Shamir (eds.). *The Elections in Israel, 2009* (pp. 165-195). London: Transaction.
- Greenwald, G. & S. Lehman-Wilzig (2017). "'He Will Take Care of Our Security better than Her': Examining Socio-cultural Conceptions of Gender in Israeli and American Press Coverage of Female Candidates for Top Political Positions, 2008-2009", *Journal of Intercultural Communication*, 45. Retrieved on 10.3.2018 from immi.se/intercultural.
- Heldman, C. (2009). *From Ferraro to Palin: Sexism in Media Coverage of Vice Presidential Candidates*. Retrieved on 10.3.2018, from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1459865.
- Herzog, H. (1996). "Why So Few? The Political Culture of Gender in Israel", *International Review*, 2(1), pp. 1-18.
- Iyengar, S. & A. Simon (1993). "News Coverage of the Gulf Crisis and Public Opinion: A Study of Agenda-setting, Priming and Framing", *Communication Research*, 20, pp. 365-383.
- Izraeli, D. (1981). "The Zionist Women's Movement in Palestine, 1911-1927: A Sociological Analysis", *Signs*, 7, pp. 87-114.
- Kahn, K.F. & E.N. Goldberg (1991). "Women Candidates in the News: An Examination of Gender Differences in U.S. Senate Campaign Coverage", *Public Opinion Quarterly*, 55(2), pp. 180-199.
- Lachover, E. (2015). "Signs of Change in Media Representation of Women in Israeli Politics: Leading and Peripheral Women Contenders", *Journalism*, 1(18), pp. 1-18.
- Lawrence, R.G. & R. Melody (2009). *Hillary Clinton's Race for the White House: Gender and the Media on the Campaign Trail*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Meeks, L. (2012). "Women Candidates for Executive Political Offices and News Coverage", *Journal of Communication*, 62, pp. 175-193.
- Meeks, L. (2013). "All the Gender that's Fit to Print: How the *New York Times* Covered Hilary Clinton and Sarah Palin in 2008", *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 90(3), pp. 520-539.
- Ponterotto, J.S. (2006). "Brief Note on the Origins, Evolution and Meaning of the Qualitative Research Concept: Thick Description", *The Qualitative Report*, 11(3), pp. 538-549.
- Rahat, G. & T. Sheaffer (2007). "The Personalization(s) of Politics: Israel, 1949-2003", *Political Communication*, 24(1), pp. 65-80.
- Rubin, D. (2017). "Biographer: Golda Meir's Role as a Female Leader was Complicated" (an interview with Prof. Pnina Lahav). *The New Jersey*

הממשלה, ומינויה לא הביא לשינוי מהותי או לפחות לשיח פוליטי-חברתי בנושא מעמד האישה בישראל, היו רמזים, ולעתים אף ביטויים ישירים (ומפתיעים), לפרדיגמת המחקר העיקרית בתחומי התקשורת הפוליטית ומגדר. הדגשת תכונתה האמהית של מאיר, הצגתה העקיבה כבשלנית וכתופרת, היחס להופעתה החיצונית, ובמקרים אחדים מסגורה בתכונות "נשיות" (בעיקר בהקשר חיובי) - מצביעים על השורשים ההיסטוריים של חקר מסגורן והצגתן של פוליטיקאיות בתקשורת, והתאמתם לאופי החברה והפוליטיקה בתקופתה של מאיר.

הערות

- * המאמר מבוסס על ממצאים מעבודת דוקטור אשר נעשתה בהנחייתם של פרופ' שמואל (סאם) ליימן-ווילציג וד"ר יעל בלוך-אלקון. חלק לא מבוטל ממסגרות החשיבה המגדריות הודגמו בסיקור הביקור של מאיר בארצות הברית ופגישותיה עם בני הקהילה היהודית ועם הנשיא ניקסון ערב הבחירות לכנסת השביעית.
- 2 הקריקטורות של זאב מתפרסמות באדיבותם של המוואון הישראלי לקריקטורה ולקומיקס ובנותיו, דורית פרקש-שוקי ונעמי פרקש-פינק.
- 3 במסכת אבות (א, ו) נכתב כי "איין להרבות שיחה עם אישה".
- 4 בארצות הברית של סוף שנות השישים פרץ מה שמכונה "הגל השני" של הפמיניזם, המזוהה עם הרחבת תחומי העיסוק של הפמיניזם הליברלי ועם ראשית צמיחתו של הפמיניזם הרדיקלי, כך שהיעדר התודעה המגדרית אינו מתקיים אך ורק על רקע היסטורי, אלא גם (ואולי לפני הכל) על רקע תרבותי אידאולוגי.

מקורות

- בלוך-אלקון, י' (2003). עיתונות, דעת קהל ומדיניות חוץ במשברים בינלאומיים: מדיניות ארצות הברית בכונניה (1992-1995). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן. גולדשטיין, י' (2012). גולדה: ביוגרפיה. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- הרצוג, ח' (1994). נשים ריאליזטיות: נשים בפוליטיקה המקומית בישראל. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- הרצוג, ח' (1999). "נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים". בתוך: ג' רוזן (עורך), מין, מגדר ופוליטיקה (עמ' 307-355). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- כהן-אביגדור, נ' (2000). "פוליטיקאיות (בהשוואה לפוליטיקאים) בעיתונות נשים בישראל: דרך הצגתן בשנות הבחירות לכנסת - 1959, 1977, 1996. פתוח, 4, עמ' 75-99.
- לירן-אלפר, ד' (2009). "נשיאה בכותרות: דליה איציק בשיח התקשורת-ציבורי בישראל", בתוך: ה' זובידה וד' מקלברג (עורכים), הרמוקרטיה הישראלית בת 60: מציאות וחזון (עמ' 262-269). תל אביב: האגודה הישראלית למדע המדינה. למיש, ד' (1994). "נשים יפות: סטריאוטיפים מכוערים: דימוי נשים", בתוך: י' הורניק וי' ליברמן (עורכים). ניהול הפרסום (עמ' 94-97). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה. פירסט, ע' (2017). "מאין לאן: מחקר תקשורת ונשים בישראל - סיכום ביניים", מסגרות מדיה, 16, עמ' 1-22.
- פרייס, נ' (2016). "סקר TGI: ישראל היום מגדיל את הפער; הארץ קורט", אוהור בתאריך 10.3.2018, מן האתר: <https://b.walla.co.il/item/2982163>.
- צרפתי, א' וד' לירן אלפר (2010). "ברוך שלא עשני אישה? ניצני שיח נשי-פמיניסטי בעיתונות החרדית המסחרית". קשר, 40, עמ' 126-138.
- ריבק, ה' (2010). "סקר TGI: ישראל היום מתחזק ב-30 עוקף את ידיעות", אוהור ב: 10.3.2018, מן האתר: <http://b.walla.co.il/?w=/3050/1715485>.
- שפירא, א' (2003). "גולדה: נשיות ופמיניזם". ישראל, 3, עמ' 57-68.
- תמיר, א' (2009). מגדר ותקשורת: נשים בעיתונות הספורט הכתובה בישראל, 1948-2006. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

- Schneider, M.C. & A.L. Bos (2014). "Measuring Stereotypes of Female Politicians", *Political psychology*, 35(2), pp. 245-267.
- Triger, Z. (2014). "Golda Meir's Reluctant Feminism: The Pre-state Years", *Israel Studies Review*, 19(3), pp. 108-133.
- Trimble, L. & B. Gerrits (2013). "Is it Personal? Gendered Mediation in Newspaper Coverage of Canadian National Party Leadership Contests", *The International Journal of Press-politics*, 18, pp. 462-481.
- Jewish news*. Retrieved on 10.3.2018 from: <http://njewishnews.com/article/33662/biographer-golda-meirs-role-as-a-female-leader-was-complicated#.WRRzeEWGOUk>.
- Rudman, L.A. & S.E. Kilianski (2000). "Implicit and Explicit Attitudes towards Female Authority", *Personality and Social Psychological Bulletin*, 26(11), pp. 1315-1328.
- Scheufele, D.A. (1999). "Framing as a Theory of Media Effects", *Journal of Communication*, 49(1), pp. 103-122.